

UDK: 327 (497.5)“1941/1945”
949.75 “1941/1945”
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 20. 9. 2001.

Hrvatska i zapadni saveznici

AMY SCHMIDT

National Archives and Records Administration,
Washington DC, Sjedinjene Američke Države

U ovom članku autorica se bavi odnosom koji su Velike Britanije i Sjedinjene Američke Države imale tijekom Drugog svjetskog rata prema Hrvatskoj, odnosno Hrvatskoj seljačkoj stranci, koja je u predratnom bila glavna hrvatska politička stranka u Jugoslaviji. Dosadašnja istraživanja britanskih i američkih povjesničara uglavnom su zanemarivala ove odnose, koji su smatrani manje važnim u sklopu cjelokupnog odnosa zapadnih saveznika prema “jugoslavenskom pitanju”.

Naizgled, Hrvati su bili u lošem položaju za vrijeme Drugoga svjetskoga rata da bi pridobili simpatije Saveznika. U travnju 1941. ustaški Poglavnik Ante Pavelić i krug njegovih sljedbenika iz inozemstva vratio se u Zagreb s talijanskom i njemačkom vojskom da bi preuzeo nadzor u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (NDH). Cijena zauzimanja istaknutoga mjesta u osovinskom “Novom poretku” bila je visoka. Pavelić je bio prisiljen ustupiti znatne dijelove Dalmacije Italiji. Kontinentalna Hrvatska, uvećana prostorima u Bosni i Hercegovini, bila je podijeljena u talijansku i njemačku zonu i izvrgnuta gospodarskom izrabljivanju kako bi podržala ratni napor Osovine. Hrvati su također bili dužni opskrbljivati njemački Reich radnom snagom i snositi cijenu održavanja njezinih okupacijskih snaga. Sve dok su se pokoravale, ustaše su imale odriješene ruke u provođenju kampanje terora i genocida usmjerenoga prije svega prema manjinskom stanovništvu od oko 2 milijuna Srba koji su živjeli unutar granica NDH.

Kao saveznici Osovine, ustaše su bile izvan dosega savezničkoga razmatranja. Neprijateljstvo, ipak, nije priječilo određeni dodir tijekom sukoba. Stupanj do kojega su britanski obavještajci penetrirali ustaške redove ostat će nepoznat dok se arhivi Službe za specijalne operacije (SOE, Special Operations Executive) i Tajne obavještajne službe (SIS, Secret Intelligence Services) potpuno ne otvore istraživačima. U međuvremenu, dostupni izvori podupiru prethodnu ocjenu. U ranoj fazi rata, inicijativa je išla prema disidentskom osoblju unutar diplomacije NDH, na službi izvan Hrvatske.¹ Nakon Staljingrada, kada se ratna sreća okrenula u sa-

¹ Madrid Foreign Office (FO), 8. listopada 1941., FO356/5/3149.

vezničku korist, broj visokih političkih i vojnih dužnosnika NDH koji su pristupili zapadnim obavještajnim službama je zapanjujuć.² S druge strane, ne postoje dokazi da su se anglo-američki političari kolebali nad ovim cjenkanjem u posljednji tren.

Strategija Saveznika jednostavno nije imala mjesta za sheme koje su predviđale neovisnu poslijeratnu Hrvatsku. Izbjegli iz NDH, a bez mrlje savezništva s ustašama ili silama Osovine, bili su rutinski zatvarani u savezničkim logorima za ratne zarobljenike. U Sjedinjenim Državama mala, ali politički aktivna propaveličevska skupina bila je zabranjena na temelju ratnih izvanrednih mjera.³

Istraživati mjesto Hrvatske u savezničkom vojnom nastojanju znači okrenuti se Hrvatskoj seljačkoj stranci, političkoj stranci pacifističkih nazora, istisnutoj nakon ustaškog preuzimanja vlasti. Stranka je osnovana 1904., ali se tek nakon stvaranja jugoslavenskoga kraljevstva 1918., pretvorila u masovni pokret, obuhvaćajući sva hrvatska uvjerenja, od agrarne ljevice, do nacionalističke desnice. Program HSS-a, koji je tražio federalističku reorganizaciju unitarne kraljevine, postavlja se u političko središte tadašnje jugoslavenske politike, dakle i protiv srpskoga centralizma i ustaškoga separatizma. Nakon atentata na osnivača i predsjednika HSS-a Stjepana Radića 1928., stranka se povukla iz nacionalne politike i sve do 1939. - zaključivanja hrvatsko-srpskoga sporazuma (Sporazum Cvetković-Maček) koji je Hrvatskoj dao autonomiju unutar jugoslavenske kraljevine - Radićev nasljednik Vladko Maček i HSS nije ulazio u beogradsku vladu. Do toga trenutka HSS je bio najveća, politički najjedinstvenija politička organizacija u Jugoslaviji i dijelom je "snaga brojeva" bila uzrok što je Maček dobio ustupak od regentske vlade princa Pavla. Sporazum je, svejedno, imao dvije neželjene posljedice: gravitiranje dijela članstva HSS-a prema ustašama, dok je istovremeno izazvao otpor drugih manje zadovoljnih Jugoslavena, prije svega Srba. U mjesecima koji su prethodili napadu sila Osovine, Maček je hodao po finoj crti izme-

---

² Istaknute vojne osobe NDH uključuju ministra oružanih snaga generala Miroslava Friedricha Navratila, načelnika Glavnog stožera oružanih snaga NDH generala Ivana Prpića i pukovnika Ivana Babića. Svi oni bili su povezani s vođama Hrvatske seljačke stranke. Drugi "disidenti" uključuju članove vlasti NDH uključene u planiranje prosavezničkoga pokušaja državnog udara u kolovozu i rujnu 1944. Najpoželjniji američki kontakti bili su konzul SAD-a Burton Berry u Istanbulu i Allen Dulles, OSS SI, u Bernu, Švicarska. Na kraju rata, Paveličeva vlada izdala je opći poziv Saveznicima putem Stožera savezničkih snaga u Italiji (AFHQ - Allied Forces Headquarters). Vidi pismo Broada Edenu, 10. svibnja 1945., FO371/R8702/6/92.

³ To ne znači da savezničke obavještajne službe nisu imale ustaše za druge poslove. Poslijeratni bijeg Ante Pavelića i mnogih drugih ustaških vođa, označenih ratnih zločinaca i na "traže se" listama, postavlja mnoga pitanja u tome smislu. Ni Britanija ni Sjedinjene Države nikada nisu izvršavale zajedničku politiku "grupnih predaja" ustaša jugoslavenskim vlastima, inzistirajući umjesto toga na prima facie dokazima o suradnji s Osovinom ili ratnim zločinima. Vidi Istraživački projekt br. 61. "Sjedinjene Države prema ustašama", travanj 1948., (Division of Historical Policy Research, Department of State), 800, Zagreb Consulate, Record Group (RG) 84, NARA.

đu hrvatskih i jugoslavenskih interesa, ali njegova krajnja odanost nije dvojbena. On je ušao u beogradsku vladu kako bi podupro jugoslavensko jedinstvo i razvodnio hrvatski separatizam uoči približavajućega sukoba. Podržao je regentovo potpisivanje Trojnoga sporazuma s Njemačkom, ne zbog simpatija prema Osovini, već kako bi izbjegao “sigurno uništenje”. Kada je klika srpskih časnika koji su odbili sporazum s Osovinom srušila regenstvo 27. ožujka 1941. Maček je prihvatio položaj u pučističkom Simovićevu kabinetu. Ovim, u to vrijeme kontroverznim postupkom, posredno je potvrdio stranačko jugoslavensko i prosavezničko usmjerenje.⁴

Sam Maček, koji je bio visoko cijenjen u anglo-američkim političkim krugovima, izabrao je povratak u Hrvatsku, gdje je bio zatočen od ustaša do posljednjih dana rata. Njegovu ulogu preuzela je mala grupa HSS-ovaca u izbjeglištvu s kraljevskom vladom. Većina od preostalih stranačkih vođa odbila je suradnju s ustašama pa su bili podvrgnuti policijskom nadzoru i povremeno zatvarani. Podružnice HSS-a bile su raspuštene, njegov tisak ušutkan, a dio članstva uključio se u ustaški pokret i domobranstvo. Svejedno, do listopada 1941. grupa mlađih i manje poznatih stranačkih vođa u Zagrebu i Dalmaciji pod talijanskom okupacijom angažirala se u stvaranju prosavezničkih “akcijskih odbora” (ili AO HSS). Kako je rat odmicao, ova tajna podzemna mreža uspostavila je radiovezu s britanskom obavještajnom službom i neizravnu vezu s vođama HSS-a u izbjeglištvu pomoću Vatikana i jugoslavenske diplomacije.⁵

Osim pukog preživljavanja, HSS je imao za cilj poslijeratnu obnovu tradicionalnoga stranačkoga položaja. Čak i takav skroman cilj priznale su vođe HSS-a, iziskivao je mjesto u savezničkim ratnim nastojanjima. Izgledi su u tome smislu bili iznimno teški pojavom dvaju glavnih i međusobno suprotstavljenih pokreta otpora, četnika pod srpskim vodstvom i komunističkih partizana, čije je glavno borbeno područje bilo unutar granica NDH. Težnje HSS-a za statusom “treće snage” počivale

⁴ Za prvi Mačekov poslijeratni iskaz njegovih postupaka i kretanja od 27. ožujka 1941, kada je izvršen vojni udar u Beogradu, do svibnja 1945. vidi Robert P. Joyce Robertu Murphyju (POLAD), dodatak: Report on Conversation with Dr. Vladko Macek, 16. svibnja 1945., 711.5 Caserta/Office of Political Advisor (POLAD), RG 84, NARA. Vidi isto: Vladko MAČEK, *In the Struggle for Freedom*, University Park, University of Pennsylvania Press, 1957., 202.-226.

⁵ Obavijesti o počecima otpora HSS-a donosim prema razgovoru s Mladenom Giunio-Zorkinom, članom AO HSS-a u Splitu i jednim od prvih stranačkih izaslanika Saveznici-ma, održanom u Washingtonu DC 29. siječnja 1989. Njegovo svjedočenje je potkrijepljeno nizom postojećih izvora, uključujući izvješća savezničkim dužnosnicima od izaslanika HSS-a Tome Jančikovića, pukovnika Ivana Babića i Zenona Adamića, koji su iz Jugoslavije pobjegli između listopada 1943. i veljače 1944. (vidi bilješku 27). Prvo izvješće o tajnoj radiopostaji HSS-a u području Splita pronađeno je u vatikanskom izvješću, Mirošević-Zorga jugoslavenskom Ministarstvu vanjskih poslova, London, 24. rujna 1941.

Ljubo BOBAN, *Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke vlade 1941.-1943.*, Zagreb 1985. 23.-24.

su na njegovanju disidentskih časnika i simpatizera Mačeka u hrvatskom domobranstvu. Dugoročna stranačka strategija predviđala je aktiviranje ove načelno ustaške snage u korist savezničkoga iskrcavanja na dalmatinskoj obali. U međuvremenu članstvo HSS-a prihvatilo je “politiku čekanja”, dakle pasivnoga otpora ustaškom režimu i osovinskoj okupaciji, ali i nepristajanju uz četnički i partizanski pokret.⁶

Tijekom prve dvije godine rata isključiva pomoć Saveznika Mihailovićevim četničkim snagama snažno je ojačala pasivnost HSS-a. Srpsko stajalište i ciljevi četničkoga pokreta, njegova kolaboracionistička taktika i masakri odmazde prema hrvatskom i muslimanskom stanovništvu u područjima NDH pod četničkim nadzorom isključili su ratnu suradnju.⁷ Prilike za HSS znatno su se promijenile sredinom 1943. kada je prva britanska misija došla do partizana, a saveznička politika je ušla u razdoblje dvojne potpore. Za razliku od četnika, jugoslavenski komunisti otvoreno su se dodvoravali Hrvatima i uspjeli su u narodnooslobodilački pokret privući više manje istaknutih HSS-ovaca. Slijedeći politiku Narodne fronte, članovima HSS-a dan je konačni položaj stvaranjem frakcijske Hrvatske republikanske seljačke stranke sa svojim vlastitim Izvršnim odborom HSS-a unutar ZAVNOH-a i stranačkim tiskom. Jedna od uloga ove otpadničke stranke bila je dati kredibilitet partizanskim nastojanjima da predstavljaju sve jugoslavenske narode i političke skupine. Druga je bila izolirati i neutralizirati promačekovsku stranačku središnjicu. Taktika je bila iznimno uspješna u inozemstvu, ali su njezine negativne posljedice bile potpuno jasne vođama HSS-a u Zagrebu. Do jeseni 1943., kada je politika Saveznika zamrznuta na jednodušnoj potpori partizanima, a promačekovski nastrojani Hrvati bili su suočeni s dvama, jednako neugodnim, izborima: ostati sami ili tražiti modus vivendi s njihovim daleko moćnijim političkim suparnicima.⁸

Da bi se razumjelo anglo-američko određenje prema Hrvatima, nužno je podsjetiti se šireg okvira politike zapadnih saveznika prema Jugoslaviji. Odlučujuća uloga u njezinu stvaranju u osnovi je prepuštena Britancima koji su imali dugoročne strateške interese na Balkanu i nosili odgovornost domaćina kraljevske jugoslavenske vlade u izbjeglištvu. Dok su kralj Petar i njegova pratnja bili na putu za London, britanski ministar vanjskih poslova Anthony Eden založio se u parlamentu za obnovu jugoslavenske neovisnosti i očuvanja jugoslavenskoga jedinstva. Daljnja obveza “osiguranja svih mjera potpore borbi protiv zajedničkog neprijatelja” bila je naglašena u listopadu 1941., kada su Britanci priznali pukov-

⁶ Lj. BOBAN, “Iz britanske politike prema Hrvatskoj seljačkoj stranci potkraj 1943 i početkom 1944. godine”, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, Prvi svezak, Zagreb 1987., 178.-275.

⁷ Jozo TOMASEVICH, *The Chetniks*, Stanford California 1975., 400. Vidi isto: Lj. BOBAN, “Oko pitanja geneze četničkoga pokreta u Hrvatskoj”, *Kontroverze iz povijesti Jugoslavije*, Drugi svezak, Zagreb 1989., 238.-275.

⁸ Kao u bilj. 6.

nika Dražu Mihailovića i njegove četničke bande kao legitimu jugoslavensku vojsku otpora.⁹ Ulaskom SAD-a u rat u prosincu 1941. State Department je prihvatio britanska nastojanja kao osnovu za zajedničku politiku. Washingtonska birokracija službeno je priznala vladu u izbjeglištvu i sprijateljila se s kraljem Petrom, bili su domaćini za njegova posjeta Sjedinjenim Državama u lipnju 1942. Tom je prilikom predsjednik Roosevelt zahvalio Mihailoviću i obećao Lend-Lease potporu četnicima, za što je odgovornost imao novostvoreni Ured za stratešku službu (OSS, Office of Strategic Services) pukovnika Williama Donovana.

Od početka je primjena ove politike bila prepuna teškoća, čemu su u velikoj mjeri pridonosili sami Jugoslaveni. Dovedena na scenu pučom u ožujku, londonska kraljevska vlada u izbjeglištvu sačuvala je srpsku dominaciju nad kabinetom i kraljevskim dvorom, diplomatskim zborom, izbjeglim vojnim odredima i takvim važnim pomoćnim poslovima kao što su promidžba i obavještajna služba. Prevladavajuću "velikosrpsku" sastavnicu činile su upravo one skupine koje su odbacile sporazum s Hrvatima iz 1939., smatrale hrvatsku "izdaju" odgovornom za ponižavajući jugoslavenski poraz i smatrale ustaški teror razlogom za ponovo uspostavljanje unitarističkoga uređenja. Obrana hrvatskih interesa ostavljena je razmjerno malobrojnima "mačekovcima", malom izaslanstvu HSS-a koje je vodio Juraj Krnjević, glavni tajnik HSS-a i hrvatski potpredsjednik vlade u Londonu, i Ivan Šubašić, predratni ban Hrvatske, koji je bio pri Jugoslavenskom informativnom centru u New Yorku.¹⁰ Dok su se držali partikularističkoga cilja, to je značilo očuvanje, barem u osnovi, uvjeta sporazuma koji je sadržavao hrvatsku teško stečenu autonomiju i pretpostavljao federalističko preuređenje zemlje.¹¹ Podjela Srba i Hrvata u izbjeglištvu u dva nejednaka zaraćena tabora, uvučena u temeljne nesporzume o najosnovnijim pitanjima poslijeratne obnove, mučila je, srdila i konačno posve otuđila anglo-američke političare.

Iako je slabo primijećeno, britanska jugoslavenska politika davala je iznimne prednosti Hrvatima. Foreign Office je inzistirao na "podržavanju jugoslavenskoga jedinstva" koje je počivalo na dva stupca: potpori federalizmu kao najpravednijem načelu rješavanja etničkih nesporzuma

⁹ Politika vlade Njegova Veličanstva prema Jugoslaviji, 12. listopada 1942., R6876/12/92, FO371/33443. Za službenu povijest britanske politike prema Jugoslaviji vidi: Llewellyn WOODWARD, *British Foreign Policy in World War II*, Vol. III, London 1971.

¹⁰ Drugi ugledni dužnosnici HSS-a u izbjeglištvu bili su Juraj Šutej, ministar financija u Simovićevu kabinetu i kabinetima koji su slijedili do kolovoza 1943., Ilija Jukić, Mačekov predratni savjetnik za vanjsku politiku, koji je bio državni podtajnik za vanjske poslove u različitim izbjegličkim kabinetima do njegove prisilne ostavke u listopadu 1943. i Rudolf Bičanić, bivši čelnik HSS-ove Gospodarske sloge, koji se zaposlio u londonskom ogranku Jugoslavenske narodne banke.

¹¹ Krnjevićev položaj bio je iskazan u kontroverznom dokumentu "Hrvatski slučaj i hrvatski ratni ciljevi", koji je prosljeđen Foreign Officeu i dan britanskom tisku u siječnju 1942. Prilog pismu Murryja Rendelu, 23. veljače 1942., R3152/18/42, FO536/5.

i odlučnosti da se Mihailovičeva “Jugoslavenska vojska u otadžbini” preuredi u općejugoslavensku snagu, koja bi se u pogodnom trenutku mogla uključiti u veliku savezničku ratnu strategiju. Britanska nastojanja da od svojih jugoslavenskih gostiju dobiju izjavu o ratnim ciljevima koji bi uključivali ova načela potječe iz ožujka 1942. i bila je nadahnuta političkim dokumentom koji je odaslao Odjel političke špijunaže (Political Intelligence Department) Foreign Officea. Takozvani Murrayev memorandum naglašavao je “apsolutnu nužnost” rješavanja srpsko-hrvatskih razlika kako bi se održala vlast u Hrvatskoj i Hrvate potaknulo na aktivan otpor. Još je pozivao Foreign Office da obuzda srpske ekstremiste usporedo s pritiskom na jugoslavenski kabinet, kako bi se Hrvate uvjerilo da će se njihovim zahtjevima udovoljiti.¹² U listopadu 1942., nakon maloga napretka, Foreign Office je izvijestio o svome stavu Washington:

“Hrvatsko je pitanje još uvijek glavni jugoslavenski problem. U zemlji je dovelo do masakra i građanskoga rata. U Americi je podijelilo jugoslavensku zajednicu u dvije suprotstavljene struje; u Londonu je izvor stalnoga sukobljavanja u samoj Vladi i u samom je korijenu njezine jalovosti. Sama jugoslavenska vlada jest za jugoslavensko jedinstvo, a kako mi podržavamo jugoslavensku vladu, predmet je naše politike jačanje toga jedinstva, da bi se svi Jugoslaveni stavili iza svoje Vlade i da bi se tako omogućilo Jugoslaviji da usmjeri sve svoje napore vođenju rata, umjesto da se rasipaju u sterilnim i bratoubilačkim borbama.

Prvi i nužni korak u ovome smislu bio je uvjeriti jugoslavensku Vladu da ustraje na svojim obvezama, da potisne svoje unutarnje razlike i, s jasnom izjavom o budućoj politici, da jasni smjer svim drugim Jugoslavenima ovdje, u Americi i u samoj Jugoslaviji. Prvi cilj takve izjave treba biti potiskivanje jednom zauvijek svake sumnje da je sadašnja vlada potpuno prosrpska i da ima za cilj obnovu srpske hegemonije nakon rata, kao i uvjeriti Hrvate da će načela Sporazuma biti održana lokalno i proširena prema središnjoj upravi, i da će Srbi i Slovenci primiti jednaku mjeru demokratske samouprave, koja je već dodijeljena Hrvatima”.¹³

Potpora federalističkom ili “hrvatskom” rješenju dovodi britanske nositelje moći u sukob sa snažnom mrežom velikosrba u izbjeglištvu. Prvi važniji sukob dogodio se u Kairu u travnju 1942., kada je britansko zapovjedništvo za Srednji istok uhitilo nekoliko stotina srpskih časnika pod optužbom za neposluh civilnim vlastima.¹⁴ Usred takozvane “Kair-

¹² Ralph Murray Bruceu Lockhartu, 16. veljače 1942., prilog R1292/12/92, FO371/33441. R.W. Seaton-Waston, koji je bio neslužbeni stručnjak za Balkan State Department, bio je suautor memoranduma. Istaknuti zagovornik južnoslavenske zajednice tijekom Prvoga svjetskoga rata, bio je poznati zagovornik federalizma, pa je zbog toga od Srba bio smatran zagovornikom Hrvata.

¹³ Hrvatsko pitanje, 12. listopada 1942., R6875/12/92, R1292/12/92, FO371/33441.

¹⁴ George Rendel Antohony Edenu, 20. listopada 1942, R7833/23/92, FO371/33493. Kairska afera u osnovi je bila nesporazum između dviju srpskih frakcija nad zapovjedništvom Jugoslavenske vojske u izbjeglištvu: “generale” protiv “dvorske stranke” kralja Petra vodili su zloglasna braća Knežević.

ske afere”, anglo-američka obavještajna mreža poduzela je zajedničko istraživanje usmjereno utvrđivanju izvora nasilne anti-hrvatske promidžbe koju je širio srpski izbjeglički tisak. Prekooceanska veza koju su otkrili pokazala je umiješanost jugoslavenskog ministra vanjskih poslova Momčila Ninčića i kamarile vojnih časnika na dvoru kralja Petra, koje je iz Washingtona podupirao jugoslavenski ministar Konstantin Fotić i mnoštvo manjih dužnosnika na platnoj listi londonske vlade.¹⁵ Antijugoslavenski, čak i antibritanski program ove skupine postao je jasan za vrijeme posjeta kralja Petra Sjedinjenim Državama, kada su članovi kraljevske pratnje iskazali “veliko nezadovoljstvo i nepovjerenje prema Engleskoj” i potaknuli dužnosnike Sjedinjenih Država da preuzmu odgovornost za jugoslavenske poslove na srednjoistočnom ratištu.¹⁶

Pokušaj da se poremete odnosi među Saveznicima i američka potpora kralju Petru i Mihailoviću pretvori u širu politiku zastupanja velikosrpskih ciljeva imao je dalekosežne posljedice. Za britansku stranu pokrenuo je, ali u sporom, diplomatskom smislu, snažne poteze kako bi odagnala kralja Petra od njegovih velikosrpskih savjetnika i “izliječila” kraljevsku vladu u izbjeglištvu. Koraci u tome smjeru mogu se vrlo točno označiti. U prosincu 1942. Britanci su završili “čistku” jugoslavenskoga Ministarstva vanjskih poslova, uključujući smjenu Ninčića.¹⁷ U lipnju i ponovno u kolovozu 1943. britanski dužnosnici najvišega ranga uredili su smjenu dvije uzastopne jugoslavenske vlade, čisteći put za nezastupničku “tehnokratsku” vladu koju je vodio srpski profesionalni diplomat Božidar Purić. Skoro premještanje Purićeve vlade u Kairo osiguralo je londonskim dužnosnicima dobrodošli predah za koji su agitirali među izbjegličkim krugovima za “jugoslavistički” usmjerenu zamjenu.¹⁸ Postupak je završen u lipnju 1944. kada je Ivan Šubašić isplivao iz skupine suparnika kako bi postao prvi Hrvat koji će doći na čelo jugoslavenske vlade.

Pogoršanje odnosa sa Srbima u Londonu neizbježno je obojalo britanski odnos prema četnicima. Do 1943. strategija Saveznika nastojala je na efikasnom, široko utemeljenom pokretu otpora u Jugoslaviji djelovati kao potpora sredozemnim operacijama. Zbog nekoliko razloga, od kojih

---

¹⁵ “Jugoslavenska vlada u izbjeglištvu i srpska anti-hrvatska kampanja”, prilog Whitney Shepardson, COI, Anthony Drexel Biddleu, Američko veleposlanstvo London, 10. kolovoza 1942., 801, Belgrade Post File, NARA, RG 84.

¹⁶ Posjet kralja Jugoslavije Sjedinjenim Državama, Memorandum za pomoćnika načelnika Glavnoga stožera, Ministarstvo rata G-2, 27. lipnja 1942, 3830, G-2, Regional File (Jugoslavija), RG 165, Records of the War Department General and Special staffs, NARA.

¹⁷ R6953/12/92, R7069/12/92, R7306/12/92, 25. listopada - 2. studenoga 1942., R8733/12/92, 19. prosinca 1942., FO371/33443.

¹⁸ Memorandum o Jugoslaviji ministru vanjskih poslova SAD-a, 28. svibnja 1943. (potpisano od Edena, 30. svibnja 1943.), FO371/37593. Eden premijeru, 13. lipnja 1943., Churchill Edenu, 14. lipnja 1943., R5270/17/92, FO371/37595; Eden, zapisnik, 13. srpnja 1943., R6000/17/92, FO371/37595; zapisnik Foreign Officea, 11. kolovoza 1943., R7463/17/92, FO371/37506.

su svi bili opravdani, Mihailović je identificiran s planom velikosrba u inozemstvu i zato je smatran nesposobnim stvoriti jednu svejugoslavenšku silu. Saveznički obavještajci dalje su izvijestili da je znatni broj pripadnika četničkoga pokreta bio naoružan od - i zaista je bio saveznik - osovinskoga okupacijskoga sustava. Ostvarenje drukčije strategije, koja je kulminirala odlukom u Teheranu u studenom 1943. da se isključiva saveznička potpora usmjeri k Titovoj narodnooslobodilačkoj vojsci, dovoljno je dokumentirano na nekoliko mjesta. Ono što nas ovdje zanima uloga je koja je bila dodijeljena Hrvatima u ovoj promjeni.

Do zimskih mjeseci 1941.-1942. britanski dužnosnici skupili su dovoljno obavijesti koje su opravdavale zanimanje za promačekovski orijentirane Hrvate. Izvješća iz NDH pokazivala su da je Mačekov ugled neoslabljen i da su Hrvati odbijali suradnju Pavelića sa silama Osovine. Vođe HSS-a koji su izbjegli uhićenje organizirali su se i bili su u vezi s hrvatskim časnicima stare jugoslavenske vojske koji su bili prisiljeni ući u domobrane. Ovi drugi više su simpatizirali Mačeka i Saveznike i bili su spremni pobuniti se, kada na to budu pozvani.¹⁹ Do veljače 1942. razgovori Foreign Officea i Službe za specijalne operacije (SOE) imali su za posljedicu odluku da se ne ide odmah s poticanjem na pobunu, a u korist pripreme "lojalnih elemenata" za opći ustanak "kada dođe pravo vrijeme".²⁰ Sljedeće britansko "građenje mostova" uključivalo je besplodne pokušaje da se na terenu skrpa suradnja HSS-a i četnika. Posljednje zabilježeno britansko nastojanje da se kralju Petru i njegovoj vladi ukaže na "važnost postizavanja da se Mihailović suglasi s Hrvatima uopće, a Mačekom posebice" je iz svibnja 1943.²¹ Tada je već bilo poslano prvo izaslanstvo SOE Titu, a postignuta je i suglasnost mišljenja prema dvostrukoj potpori.

Za razliku od Foreign Officea, SOE u Kairu nastojao je povezati promačekovski orijentirane Hrvate s partizanima kao mogućim saveznicima u otporu. Još u kolovozu 1942. osoblje SOE u Kairu predložilo je mogućnost slanja izaslanstva u Hrvatsku koje bi istražilo činjenice i povežalo se s partizanima i skupinama HSS-a. Kako je slabio zanos za Mihailo-

---

¹⁹ Izvješća o Hrvatskoj iz različitih jugoslavenskih diplomatskih izaslanstava u Europi i Srednjem istoku sabrao je i objavio Lj. BOBAN, *Hrvatska u diplomatskim izvještajima izbjegličke Vlade, 1941.-1943.*, Prvi i Drugi svezak, Zagreb 1987. Za izbor izvješća o Hrvatskoj i HSS-u poslanih britanskom Foreign Officeu vidi R6262, Istina o Dr. Mačeku, kolovoz 1941.; izvješće o razgovoru s Jukićem, Orme Sargent Lordu Glenconnoru, 27. veljače 1942., R1588, FO371; FO536/3147, 3149, 3152, Izvješća o stanju u Hrvatskoj za mjesec lipanj - rujanj 1942.

²⁰ George Rendel Edenu, 5. veljače 1942., FO zapisnik C.L. Rose, R937/178/92, FO371.

²¹ Na početku SOE misija kapetana Williama Deakina partizanima, britanski ministar pri jugoslavenskoj izbjegličkoj vladi George Rendel i predstavnik SOE susreli su se s više jugoslavenskih dužnosnika, uključujući premijera Jovanovića i kralja Petra, da bi ih upozorilo na ovaj problem. Vidi Rendel Bougheyu (SOE), 22. svibnja 1943., R4645/143/92 i Alex Cadogan Edenu, 28. svibnja 1943., RO371/37593.

vića, "hrvatski je projekt" kretao prema stupnju planiranja. Izvješća SOE iz Londona iz siječnja 1943. otkrivaju veliku zbunjenost o sastavu nečetničkih gerilskih skupina koje su djelovale unutar NDH. U osnovi su to vodstvo u nekim područjima pripisivali HSS-u.²² Satnik SOE William Deakin u svojim sjećanjima bilježi da su u ožujku 1943. "tahi i zavjerenički pipci" u svezi s "eksperimentom" slanja misije Mačekovim simpatizerima bili pušteni prema hrvatskim članovima vlade u Londonu. Međutim, prevladao je "realniji" plan. Sam Deakin je u svibnju vodio "istraživačko" izaslanstvo partizanima.²³ Prvi službeni kontakt slijedio je u rujnu od zajedničkoga anglo-američkoga vojnoga izaslanstva pod vodstvom drugoga Churchillova pouzdanika, brigadira Fitzroya Macleana.

Brza konsolidacija Savezničke suradnje s Titom zaobišla je HSS. Tek nakon Teheranske konferencije Hrvati su ponovno imali važniju ulogu u britanskom planiranju. Do toga su trenutka izgledi da će poslijeratna Jugoslavija biti komunistička i usmjerena k Sovjetskom Savezu, što je pregledno naveo Maclean u svome izvješću, izazvali veliko uzbuđenje u Londonu. Analitičari britanske obavještajne službe pokrenuli su pitanje sukoba između podjednakih Titovih i pročetničkih snaga nakon oslobođenja. Ti uznemirujući scenariji ponovno su podsjetili na promačekovske Hrvate, koji su navodno imali oružanu potporu domobrana i čekali su na upute Saveznika. Može li se na njih računati kao na potporu snazi narodnooslobodilačke vojske ili ih se treba držati na distanci, komplicirajući vojne i političke uvjete za koje se pretpostavljalo da će postojati u Jugoslaviji u vrijeme oslobođenja?²⁴

Istaknuti HSS-ovci u izbjeglištvu jednoglasno su odbijali Mihailovića, ali su bili snažno podijeljeni na pitanju suradnje HSS-a s partizanima. Krnjević je u Londonu pristajao uz vjerovanje da će se neovisna pomoć Saveznika promačekovskim Hrvatima ostvariti. S druge strane Ivan Šubašić, glavni Mačekov predstavnik u Sjedinjenim Državama, bio je davni zagovornik suradnje partizana i HSS-a. Stranačke podjele unutar Hrvatske i njihov odraz izvan zemlje ponovno su se odrazile na razlike unutar britanske političke elite. Maclean, uz potporu drugih agenata na terenu, stvarao je osnovu za izravni kontakt s HSS-ovskim pro-partizanskim krimon: Maček je politički bio prošlost i optužen od partizana da je izdajnik; značajni dio HSS-a priključio se NOB-u i prihvatio Tita kao svoga političkoga vođu; ostatak stranačkog članstva identificirao se s ustašama

---

²² F. H. HINSLEY, *British Intelligence in the Second World War*, Vol. III, New York 1979., 138.-140. Vidi isto SOE politika prema Jugoslaviji, 15. siječnja 1943., FO371/37607/104367; izvješće o djelatnosti SOE u Jugoslaviji, 29. siječnja 1943., FO371/37607/104367.

²³ Frederick William DEAKIN, *The Embattled Mountain*, London 1971., 208.-219.

²⁴ Procjena političkih prilika kakve se očekuju u vrijeme oslobođenja, P.I.C., Paper 42 (JICAME, Cairo), 8. veljače 1944., 000.1 Jugoslavija, MID File, RG 319, NARA.

ili su na druge načine napustili konstruktivnu politiku.²⁵ Dužnosnici Foreign Officea koji su se u osnovi opirali propartizanskom oduševljenju mreže Churchilla i Macleana nisu prihvatili ovakvu analizu. Po njihovom je sudu Maček ostao jedan od nekoliko uglednih Jugoslavena čija je reputacija bila neokrnjena. U listopadu 1943. neuspješno su tražili pomoć SOE-a u organiziranju Mačekova bijega nadajući se kako bi njegova prisutnost izvan zemlje okupila umjerene političare oko kralja Petra. A u prosincu, nakon parlamentarnoga ispitivanja o promjenama u partizanima, Foreign Office je zaključio da pojačani otrovni napadi na Mačeka samo potvrđuju njegovu važnost kao “jedinog mogućeg poslijeratnoga suparnika Titu u Hrvatskoj”.²⁶

Usred ovih prepiranja vođe HSS-a u Zagrebu uspjele su poslati nekoliko izaslanika savezničkim obavještajnim središtima u Istanbulu i Kairu. Svrha izaslanstava bila je obavijestiti savezničke vođe o istinskom položaju HSS-a i ponuditi pomoć ili u postizavanju sporazuma s partizanima ili u aktiviranju domobranstva kao neovisne hrvatske sile. Njihova prisutnost u ovom odlučnom trenutku nije bila dobrodošla i ponekad se prema njima loše odnosilo, ali je ipak njihovo nastojanje postiglo određene rezultate.²⁷ Iza pozornice prevladalo je viđenje Churchilla i Macleana. Oni su bili spremni kladiti se na pobjedu partizana, ali ne bez ograda. Šestoga travnja Anthony Eden ponovno je istupio pred parlamentom, ovoga puta izjavljujući da bi Vlada Njegova Veličanstva podržala suradnju između HSS-a i partizana. Kako je jedan pronicavi Amerikanac primijetio:

“Moj je osjećaj da je glavna britanska politika laskanjem ili silom sve postojeće skupine u Jugoslaviji uključiti u Titov kamp, pod pretpostavkom da će to toliko razvodniti komuniste unutar partizana da će uspostava bilo kakve komunističke diktature biti nemoguća”.²⁸

Međutim, i dalje je ostalo pitanje: Hoće li Hrvati surađivati?

---

²⁵ Za Macleanove poglede vidi R. C. Stevenson Anthony Edenu, 12. siječnja 1944., FO356/10/19, i Maclean, “Bilješke o sadašnjim vojnim i političkim prilikama u Jugoslaviji”, 18. ožujka 1944., WO208/2002. Za izvješće Randolpha Churchilla o HSS-u, mladeža člana Macleanova izaslanstva i iznimno kritične prema promačekovskom krilu HSS-a, vidi Churchill Report, 20. travnja 1944., R103805/FO371/44271. Dodatak sadrži imena 52 člana HSS-a koji su se priključili partizanima.

²⁶ Dokument Foreign Officea o ispitivanju Mačeka, 104137, FO371/33470. Vidi isto Elizabeth Barker (P.I.D.) E.M. Roseu (FO), 14. veljače 1944., i R. Wrighta Foreign Officeu, Southern Department, 16. svibnja 1944., FO356/10/19. Britansko veleposlanstvo u Jugoslaviji (Kairo) Edenu, 1. travnja 1944., FO371, R6324/11/92.

²⁷ Dosje o Tomi Jančikoviću, FO536/9/21. Dosje o pukovniku Ivanu Babiću, FO356/10/19; izvješće o Zenonu Adamiću, britansko veleposlanstvo u Jugoslaviji (Kairo) Foreign Officeu, 11. siječnja 1944., FO536/10/19.

²⁸ Robert P. Joyce MacVeaghu, 22. lipnja 1944., 800 Belgrade Post File, RG 84, NARA.

Postojalo je puno razloga zašto je Šubašić pozvan u London početkom svibnja 1943. godine. On je bio skoro jedini ugledni Jugoslaven izvan zemlje koji nije bio uprljan s Mihailovićem ili osramoćen suradnjom s prethodnim, nesposobnim jugoslavenskim vladama, a da je u isto vrijeme bio potpuno lojalan kralju, ideji ujedinjene Jugoslavije i liberalnim načelima uopće. Njegovo propartizansko stajalište bilo je u suglasju s Churchillovim mišljenjem da nova vlast posluži kao most između Tita i kralja, nastojanje poduprto Macleanovom procjenom da će partizani prihvatiti Šubašića kao partnera za pregovore. Kao još jedan doprinos, Šubašićeve američke veze predložile su načine na koje će se ušutkati prigovori State Departmenta na ovaj odlučni potez protiv Purićeve vlade. I ne manje važno: Šubašićeva vlada imala je potencijala povući promačkovske Hrvate u ratni napor na partizanskoj strani.

Doslovno svi zapisi američke politike prema Jugoslaviji oslikavaju nezainteresiranost koja je toliko ukorijenjena i nakon Teheranske konferencije, kada je Srednjoistočno zapovjedništvo (The Middle East Command) užurbano naoružavalo jugoslavenske komuniste s oružjem američkoga podrijetla, da je State Department postao svjestan političkih implikacija partizanske pobjede. Po tome scenariju, Cordull Hullova preporuka protiv uplitanja u jugoslavenske unutarnje poslove, koju je odražavalo odbijanje vojnih planera SAD-a da podupru savezničke operacije na Balkanu, u osnovi je sve prepustila Britancima. Tijekom 1943., kada se britanska politika prema partizanima promijenila, američki politički planeri propustili su promijeniti vlastiti položaj ili zauzeti djelatniju ulogu. Nakon Teherana, dužnosnici State Departmenta izrazili su značajno nepovjerenje prema Churchillovu osobnom zauzimanju za Tita, što su točno protumačili kao nastojanje da se potkopa sovjetski utjecaj na partizane. Njihovo oprezno stajalište "raširenih nogu" - vojne potpore Titu i nastavka političke potpore Vladi u izbjeglištvu - naglasilo je razliku u anglo-američkoj politici, ali je svejedno ostavilo Amerikance kao pasivne promatrače sve do odlaska Purićeve vlade.

Posve drukčiji pogled može se dobiti premjesti li se pozornost na područje tajne službe. Tijekom Drugoga svjetskoga rata u SAD-u su se prvi put ujedinile djelatnosti nacionalne sigurnosti unutar jedne službe. Slavni njujorški odvjetnik William "Divlji Bil" Donovan bio je pokretna snaga iza ovoga nastojanja. U srpnju 1941. osigurao je Rooseveltovu potporu da osnuje i vodi Office of Coordinator of Information, koju je zamijenila Organizacija za stratešku službu (OSS, Office of Strategic Services) u srpnju 1942. Od početka Donovanova zadatka povezivanja tajnih službi u tradicionalne mehanizme političkog odlučivanja izazvala je snažni otpor rigidnih vojnih i civilnih struktura. Tijekom 1942. i većega dijela 1943., dok je Donovan vodio bitke na domaćem terenu, OSS nije imao jugoslavensku misiju. Rezultat je bio da su jugoslavenski odjel u Washingtonu (misli se na jugoslavenski "desk" u State Departmentu, op.

pr.) i američki političari u osnovi ovisili o obavijestima koje su im prosljeđivali britanski krugovi i drugi strani obavještajni krugovi.²⁹

Sve do travnja 1943., a i tada unatoč snažnim britanskim prigovorima, Donovan nije osnovao područni odjel OSS-a, Obavještajnu službu (Secret Intelligence SI) u Kairu, kao središte balkanskih obavještajaca. Tada su se Amerikanci suočili s golemim britanskim obavještajnim središtem, čije se djelovanje osjećalo po čitavom području. Pozornost je usmjerena na Jugoslaviju, i staro osoblje SOE/SIS posebno se opiralo neovisnim američkim nastojanjima. Tomu nasuprot, izvješća OSS-a iz Kaira bila su iznimno kritična prema britanskoj ulozi u kontroverzi Tito-Mihailović, slučaju koji je Donovan točno označio da je bio prava prepreka jugoslavenskim operacijama OSS-a. Njegova glavna brigada bila je osigurati izravni američki izvor obavijesti Washingtonu. Iza toga, on je duboko prezirao pokušaje SOE u Kairu da se OSS smatra mlađim partnerom. Nadolazeći rovovski rat zauzima posebno mjesto u ratnim odnosima Anglo-Amerikanaca. Prava OSS-a nisu bila priznata do ožujka 1944. kada su Britanci nevoljko pristali da se uputi američko izaslanstvo Titu i prihvatili OSS SI obavijesne putove.³⁰ Ovako kasna pobjeda bila je prije svega zbog intervencije State Departmenta. U postteheranskim odnosima velik dio diplomata Sjedinjenih Država počeo je razmišljati poput Donovana, da Sjedinjene Države imaju posebne interese na Balkanu i da se oni ne mogu zadovoljiti ako se preusko poistovjete s britanskom politikom ili prevelikim oslanjanjem na obavijesti britanskoga podrijetla. Zauzimanje State Departmenta za OSS u Kairu tako je označilo novo razdoblje suradnje među vladinim uredima, zapravo novu želju nekih od dužnosnika State Departmenta da se američka politika iznosi posredovanjem OSS-a.³¹

Dok je State Department zadržao nastojanje za formalno korektnim odnosima s jugoslavenskom vladom, Donovanova agencija razvila je raznovrsne dodire. Posebice su dva odjela Obavještajne uprave OSS-a, Odjeljenje za strance (FNB, Foreign Nationalities Branch) i Tajna obavještajna služba (SI, Secret Intelligence), oba s uredima u New Yorku, radila ruku pod ruku da bi unaprijedila odnose s jugoslavenskim američkim skupinama i uglednim jugoslavenskim osobama koje su živjele u Sjedinjenim Državama. Godine 1943. dva ureda služit će kao središta novčanja za prekooceanske urede, ali tijekom prve dvije ratne godine važnije je bilo nadgledati verbalni građanski rat koji je bjesnio između Ameri-

²⁹ Bradley F. SMITH, *The Shadow Warriors: OSS and the Origins of the CIA*, New York 1983., 114.-121., 140.-144., 157.-167. Kermit ROOSEVELT, *War Report of the OSS*, New York 1975., 9.-17.

³⁰ OSS History Office File, poglavlje III, dio 2., "Yugoslave Desk SI", Entry 99, Folder 55, RG 226, Records of the Office of Strategic Services, NARA.

³¹ Memorandum o Jugoslaviji, Joyce MacBaineu, 3. studenoga 1943., Memorandum on OSS Present Work in Yugoslavia, 24. prosinca 1943., prilog V. Lada-Mocarski Shepardsonu, 22. siječnja 1944., Entry 190, (Cairo SI-OPS), Folder 15, RG 226, NARA.

kanaca srpskoga i hrvatskoga podrijetla. Sukob je izazvan u listopadu 1941. tiskanjem detaljnoga prikaza ustaških masakra u *Srbobranu*, najvećem dnevniku na srpskom jeziku u Sjedinjenim Državama i produžen onim što je jedan istraživač OSS-a opisao kao novinskom “otrovnom i neumornom kampanjom protiv svih Hrvata i Slovenaca i bilo kakve buduće Jugoslavije kojom neće dominirati Srbi”.³² Ova je ozbiljna unutarnja smetnja privukla pozornost OSS-a na veze između uredništva *Srbobrana* i Konstantina Fotića, šefa jugoslavenskoga poslanstva u Washingtonu.³³ Kao protutežu dominantno srpskoj jugoslavenskoj diplomatskoj prisutnosti, dužnosnici OSS FN-a njegovali su “jugoslavenski orijentirane” pomoćne službenike pri Jugoslavenskom informativnom centru (YIC, Yugoslav Information Center), koji je bio smješten u pridruženim njujorškim uredima.

Među navedenima, Ivan Šubašić, hrvatski ban i Mačekov glavni predstavnik u Sjedinjenim Državama, bio je, naravno, prirodnim predmetom zanimanja. Do svibnja 1942., direktor FNB-a Dewitt Poole imao je sračne odnose sa Šubašićem i redovito je posjećivao ured YIC-a. U listopadu iste godine Poole je proširio domete visokih kontakata OSS-a sa Šubašićem upoznavajući ga s Allenom Dullesom iz SI-a.³⁴ Iza kulisa, agenti OSS-a pratili su Šubašićevu djelatnost stvarajući opsežni dosje o njegovu američkom iskustvu. Arhivi FNB-a ocjenjuju ga visokim ocjenama za njegovo jasno političko stajalište i ulogu u smirivanju srpsko-hrvatskih napetosti još u ožujku 1942. OSS SI ga je označio kao “jednoga između onih na koje se uvijek može osloniti i s njim blisko surađivati”.³⁵

Prigoda da se uspostave bliskiji odnosi pojavila se u kolovozu 1943. Do toga je vremena Šubašić napustio svoje rano oduševljenje za Mihailovića i pridružio se velikom broju Amerikanaca jugoslavenskoga podrijetla u primjetnom “skretanju ulijevo”. Najistaknutiji su bili niži dužnosnici američkih komunista jugoslavenskoga podrijetla, od kojih je većina pripadala podružnicama Međunarodne radničke udruge (IWO, International Workers Organization). Pod zastavom Narodne fronte njihov program ujedinjene federalne Jugoslavije jako je privlačio one koji su odbacili velikosrpske težnje i u “partizanskoj ideji” pronašli rješenje za podjele, a imali su malo podataka o aktualnim prilikama unutar Jugoslavije.³⁶ Daroviti govornik, Šubašić je redovito sudjelovao na zborovima

³² Ivan Ivanović, OSS FN Report 1, 17. kolovoza 1942., YU-193.; vidi isto “The Serb Anti-Croat Campaign”, COI/FN Report Nr. 15, 13. travnja 1942., YU-588, Entry 100, RG 226, NARA.

³³ The Serb Anti-Croat Campaign, II, COI/FN Report Nr. 26, 7. svibnja 1942., Entry 100, RG 226, NARA.

³⁴ Poole Haroldu Hoskinsu (State Department), 27. svibnja 1942., YU-81., Poole Wileyu, 9. listopada 1942., YU-287, Entry 100, RG 226, NARA.

³⁵ OSS/SI Memorandum o Šubašiću, 24. ožujka 1942., Entry 106, Folder 59, RG 226, NARA.

³⁶ Izvješće OSS/FN “Attitude of Yugoslav-Americans Toward the Soviet Union and Communism”, 1. srpnja 1942., YU-261, Entry 100, RG 226, NARA.

koje je organizirala IWO, hvaleći ideje panslavizma i ratne suradnje sa Sovjetskim Savezom. U veljači 1943. imao je glavnu ulogu u sazivanju hrvatsko-američkoga kongresa u Chicagu koji je povezo domaće grupe HSS-a i komunista u zajedničkom odobravanju partizanskoga, avnojskoga programa.³⁷ Nakon njegova završetka, Šubašić je pozvan u London zbog konzultacija s kraljem Petrom. Poziv ga je naveo na pomisao kako bi od njega moglo biti zatraženo sudjelovanje u preustroju jugoslavenske vlade.³⁸ Objava Purićeva kabineta u kolovozu bila je i političko, ali i osobno razočaranje. U Sjedinjenim Državama najvidljiviji izraz srpske pobjede bilo je zatvaranje Jugoslavenskoga informativnoga centra. Po Fotićevoj zapovijedi "disidentsko" osoblje bilo je otpušteno, a YIC-ove obveze prema tisku prebačene su na jugoslavensko veleposlanstvo u Washingtonu.³⁹

Neposredno nakon neuspjeha u kolovozu Šubašić je uspostavio novi odnos s OSS-om. Trenutak je bio pogodan za obje strane: Šubašić je bio nezaposlen, a u srpnju OSS SI je iz svoje kairske podružnice primio žurni zahtjev da se započne novačenje jugoslavenskoga osoblja za prekooceanske poslove. Bernardu Yarrowu iz njujorškoga ureda SI-a bila je dana ta zadaća i Šubašić je bio jedan od izvjesnih klijenata. Dvojica ljudi susrela su se nekoliko puta u kolovozu, a rezultat je bio da se Šubašić proglasio "spremnim i voljnim pomoći OSS-u". Prijedlog, pod naslovom "Projekt penetriranja u Jugoslaviju" koji su zajednički pripremili Šubašić i Yarrow, bio je 21. rujna predan njujorškom šefu SI-a Johnu C. Hughesu.⁴⁰

Partnerstvo između Yarrowa i Šubašića - u krugovima OSS-a bili su poznati kao "Berni i Ban", a tajno ime projekta bilo je "Pastir" - počivao je na nizu zajedničkih pretpostavki. Kao i Šubašić, osoblje OSS-ova obavještajnoga direktorata zauzelo je negativno stajalište prema londonskoj vladi i njezinim velikosrpskim zagovornicima. Direktor FN-a Poole držao je Fotića najodgovornijim za srpsko i hrvatsko agitiranje u Sjedinjenim Državama i on je bio među prvima koji su propitivali političke implikacije američke potpore Mihailoviću na terenu.⁴¹ U prosincu 1942., OSS SI je stvorio nered u kući s izviješćem da partizani čine glavninu rat-

---

³⁷ OSS/FN Reports Beckelman Pooleu, 11. rujna 1942., YU-237. OSS/FN Report, 10. rujna 1942., YU-234, OSS/FN Report Nr. 164, 24. veljače 1943., YU-713, Entry 100, RG 226, NARA.

³⁸ OSS/FN Report. Nr. B-28, 28. veljače 1943., YU-718. Ivan Ivanović, OSS/FN Report Nr. 179, 12. ožujka 1943., YU-756, Entry 100, RG 226, NARA.

³⁹ OSS/FN Report Nr. 152, 23. rujna 1943., 3830, G-2 Regional File (Yugoslavia), RG 165, Records of the War Department General and Special Staffs, NARA.

⁴⁰ Penetration of Yugoslavia Project, enclosure, Hughes to Magruder, 23. rujna 1943., Entry 146, Washington - SI, RG 226, NARA.

⁴¹ Memorandum pukovniku Donovanu, 3. lipnja 1942., YU-71; Poole Magruderu i Goodfellowu, 30. prosinca 1942., YU-485, Entry 100, RG 226, NARA.

nih snaga u Jugoslaviji.⁴² Do kraja godine, izvješća OSS-a rutinski su opisivala partizane kao pretežno nekomuniste, žestoke antifašiste i najdjelotvorniju borbilačku snagu. Mit o tome da su komunisti bio je označen kao promidžba iz krugova Osovine ili jugoslavenske vlade.⁴³ Obavijesti iz Hrvatske pojačavale su ovo stajalište, naglašavajući da promačekovske skupine predstavljaju veliku zalihu potencijalnih boraca otpora, koji naginju suradnji s dobro organiziranim partizanskim jedinicama.⁴⁴ Događaji od kolovoza 1943. samo su učvršćivali već jasnu predrasudu. Londonski ured OSS-a u izvješću Washingtonu otvoreno je opisao Purića kao “reakcionara... bez bitnije javne potpore” koga podržava “kabinet beznačajnih osoba”. Daljnja izvješća OSS-a zabilježila su sudioništvo Foreign Officea, upozoravajući da je “moguće kako će vlada u izbjeglištvu doći pod još veći nadzor Britanaca”.⁴⁵

Originalno je Šubašić-Yarrowljevim planom zamišljeno uspostavljanje operacijske baze u Italiji koja bi služila kao sjedište za misiju u Jugoslaviji. Šubašić bi vodio misiju i bila bi mu pridružena mala skupina “jugoslavenski orijentiranih” Srba, Hrvata i Slovenaca. U svojim početnim stadijima, misija bi uspostavila kontakte s vođama HSS-a i partizanskim jedinicama koje su djelovale uzduž jadranske obale. Šubašić bi se tada osobno pojavio unutar Jugoslavije kako bi vodio zajedničke pregovore usmjerene k ostvarenju najbližije moguće veze HSS-a i partizana. Jednom kada se koordinacija između “takozvane Bihačke oslobodilačke vojske” i “Glavnoga stožera HSS-a” ostvari, Šubašić bi započeo razgovore sa zapovjednicima Pavelićeva domobranstva, snage koja se procjenjivala na 200.000 ljudi. Značajno je da plan nije spominjao Mihailovića i, na Šubašićevo inzistiranje, trebao je ostati posve skriven od Purićeve vlade. Moguća britanska ograničenja američkih inicijativa uredno su onemogućena predstavljanjem da je misija isključivo jugoslavenski podhvat, dok je multietnička postava bila usmjerena k postizavanju federalnoga karak-

⁴² OSS/FN Report, 16. prosinca 1942., YU-602, Entry 100, RG 226, NARA.

⁴³ Za tipična izvješća vidi “The Partisan Movement in Yugoslavia”, 13. rujna 1942., YU-228., “The Political Undercurrents of the Partisan Movement in Yugoslavia”, 29. prosinca 1942., YU-502. OSS/FN Report Nr. 124, 5. siječnja 1943., YU-1943, Entry 100, RG 226, NARA.

⁴⁴ Poput Britanaca, OSS je imao široki raspon drugorazrednih izvora o podzemnoj djelatnosti HSS-a. Najvažniji su bili oni monsinjora Juretića u Bernu, Švicarska, koji je prenosio izvješća iz Zagreba do podružnice SI-a. OSS je također primio obavijesti od Jurja Krnjevića i Ilije Jukića u Londonu. Kao primjer ovih izvješća vidi prilog Wiley Cranstonu, 22. svibnja 1942., YU-88., “Croatia, The Government and the People”, 23. siječnja 1943., YU-592; OSS/FN Report Nr. 194, 28. ožujka 1943., YU-701; Memorandum, Hughes Pooleu, 18. ožujka 1943., YU-787; “Yugoslav Exiled Officials Against the Partizans”, Report A 10775, kolovoz 1943., YU-1066; “Croatian Peasant Party Personalities”, 4. studenoga 1943., Entry 100, RG 226, NARA.

⁴⁵ OSS London, Report A 11694, kolovoz 1943., 3115, G-2 Regional File (Yugoslavia), RG 165, OSS Report, “The Latest Yugoslav Cabinet Crisis”, 13. kolovoza 1943., YU-1056, Entry 100, RG 226, NARA.

tera, dakle iznad stranačke politike. Za OSS, nagrada bi bila dvostruka: pomoglo bi se Šubašiću u uspostavljanju obavještajne službe unutar skupina koje bi se koordiniralo, s posebnim naglaskom na vrijedne vojne obavijesti HSS-ovih izvora širom NDH. Ako bi veći plan uspio, OSS bi imao mjesto u ujedinjenoj vojsci otpora, raspoloženo za buduću suradnju s OSS-om i američkim vojnim snagama.⁴⁶

Unatoč Donovanovim osobnim intervencijama, bilo je malo izgleda da će ovakav prijedlog proći u State Departmentu u odnosima kakvi su prethodili Teheranu. Među očitim prigovorima bili su elementi tajnosti i propust spominjanja Mihailovića, što je dalo dojam da je operacija u izravnom sukobu s jugoslavenskom vladom. Upozoravajući na “obrnuto srpstvo” diplomati SAD-a dalje su upozoravali da bi Projekt zahtijevao temeljnu promjenu politike koja se ne bi mogla poduzeti bez suglasnosti s glavnim američkim saveznicima.⁴⁷ Donovan je, svejedno, odbio odbaciti projekt “Pastir” i u prosincu 1943., kratko nakon Teheranske konferencije, ponovno je tražio odobrenje, ovaj put s prilično različitim rezultatom. Do tada se Roosevelt odlučio u korist vojne potpore partizanima i State Department je izdao svoju “deklaraciju o neovisnosti” OSS-u Kairo. Međuagencijska suradnja bila je onemogućena vjerovanjem da su Britanci namjeravali dati prerano političko priznanje partizanima, jednostrani potez nauštrb ostalih jugoslavenskih skupina, što bi uplelo i Sjedinjene Države. U svakom slučaju, nakon Teherana i u svjetlu prekomorskih bitaka za neovisnost SI, projekt “Pastir” postao je zajednički podhvat OSS-a i State Departmenta i pomaknuo se k vrhu američke politike prema Jugoslaviji.

Zapisi faze planiranja projekta “Pastir”, datirani u lipnju 1944. navode ne manje od 60 međuagencijskih susreta.⁴⁸ Glavne osobe OSS-a uključivale su samoga Donovana, šefove ureda SI Davida Brucea u Londonu i Johna C. Hughesa u New Yorku i direktora SI-a u Washingtonu Whitneya Shepardsona. Bernard Yarrow ostao je čovjek za vezu sa Šubašićem za vrijeme trajanja projekta. Da bi osigurao vezu sa State Departmentom, Donovan je izabrao Hughu Wilsona, bivšega veleposlanika SAD-a u Njemačkoj i predsjedavajućega OSS-ove skupine za planiranje. Partneri OSS-a s Hullom u State Departmentu uključivali su pomoćnika

---

⁴⁶ Penetration of Yugoslavia Project, NY-SI-PRO-17, Folder “Shepherd Project I”, Entry 160, RG 226, NARA. Doslovno svi SI djelatnici pogrešno su vjerovali da je Šubašić bio izabrani dužnosnik i da je njegov utjecaj kao bana ili guvernera Hrvatske bio veći od Mačekova. Prijedlog također sugerira da je OSS prihvatio Šubašićev pogled da snage otpora HSS-a budu veće i imaju veću ulogu od partizanske narodnooslobodilačke vojske. Umjesto o potčinjavanju skupina HSS-a partizanskom zapovjedništvu, planom je predložena suradnja jednakih.

⁴⁷ Cannon memorandum, enclosure, Hugh Wilson John Hughesu, 29. rujna 1943., NY-SI-PRO-17, “Shepherd Project I”, Entry 160, RB 226, NARA.

⁴⁸ Yarrow Shepardsonu, 24. lipnja 1944., “Shepherd Project I”, NY-SI-PRO-17, Entry 160, RG 226, NARA.

državnoga tajnika Adolfa Berlea i Cavendisha Cannona u Odjelu za Južnu Europu.

U siječnju i veljači 1944. članovi ove zvjezdane postave koordinirali su međunarodne pregovore kako bi se dopustio Šubašićev odlazak na Sredozemno bojište.⁴⁹ Unatoč njihovim uspjesima, Projekt nije napredovao kako je planirano. Do ožujka promjena u političkoj klimi, signalizirana iz daleka napadima jugoslavenskih komunista na Mačeka, izazvala je ozbiljne sumnje u Šubašićev prijem u partizanskom stožeru.⁵⁰ Zatim je, također, pitanje neovisnosti SI-a u Kairu bilo zadovoljavajuće riješeno, uklanjajući nužnost poluslužbene obavještajne mreže sa Šubašićem kao uporištem. Kako se međunarodna pozornost pomaknula prema slijepoj ulici između Tita i jugoslavenske vlade u Kairu, pozornost planera "Pastira" usredotočila se na London. I dokumenti OSS-a i State Departmenta sugeriraju da su Britanci, duboko povezani u nastojanjima da se smijeni Purić, bili manje susretljivi no njihovi američki partneri. Iz složenog razmatranja koje je slijedilo, projekt "Pastir" pojavio se u novom obliku. Šubašić će prihvatiti Churchillovu svibanjsku pozivnicu u London, ali će mu se pridružiti Bernard Yarrow. Zajedno će poduzeti jedinstvenu OSS SI zadaću. Šubašićevo postavljanje u Vladu posebno je označeno kao nastojanje da se pregovara o približavanju Tita i kralja i djeluje kao posrednički autoritet između suprotstavljenih jugoslavenskih grupa otpora što bi sve pojačalo originalna nastojanja projekta "Pastir". Sa svoje strane, Donovan i nositelji moći u State Departmentu dijelili bi "obavještajno mjesto" s pomoću kojega bi mogli izraditi smjer pregovora Tito-Šubašić, a u isto vrijeme motriti ponašanje britanskih saveznika.⁵¹

Nema nikakve sumnje da je projekt "Pastir" bio znatni uspjeh za Šubašićeve američke mentore. Kako piše u memoarima kralja Petra, Šubašićeva vlada bila je, konačno, Donovanov izbor.⁵² Odnosi između "Bernija i Bana" trajali su do veljače 1945., ostavljajući papirni trag od nekih 115 "Ivanovih" brzojava i stotine drugorazrednih izvješća koja su s pomoću OSS-a došla do doslovno svake zainteresirane agencije u vladi SAD-a. S

⁴⁹ Berle je, u ime State Departmenta, ispitao britansko i sovjetsko stajalište o prebacivanju Šubašića do "partizanskoga teritorija", dok je Wilson kontaktirao Tita s pomoću Linn Farish, koja je bila u Macleanovoj misiji. Ni u jednom slučaju posrednici nisu natuknuli OSS-u zanimanje za misiju. Anglo-sovjetski odgovor zabilježen je u Wilsonovu nedatiranom međuređskom memorandumu Shepardsonu i Hughesu, "Shepherd Project I", Entry 160, RG 226, NARA. Titov odgovor, kako bi mu "bilo drago vidjeti i porazgovarati s banom u svome stožeru" zabilježen je u istome fasciklu, Cable, Buxton i Shepardson od Toulmina, 15. veljače 1944.

⁵⁰ Izvješće o susretu Yarrowa s Cannonom, 10. travnja 1944. uključeno je u "Izvješće o projektu Pastir", 26. lipnja 1944., "Projekt pastir I", Entry 160, RG 226, NARA.

⁵¹ Isto. Izvješće od 26. lipnja o "Projektu Pastir" uključuje Yarrowljevo izvješće o njegovim uputama od Cannona i opis kanala SI-a, London-Washington sa serijskom oznakom "Ivanovi telegrami".

⁵² *A King's Heritage: Memoirs of King Peter II*, London 1955., 151. Vidi isto Ilija JUKIĆ, *The Fall of Yugoslavia*, New York 1974., 232.

pomoću ovoga kanala, State Department je prvi put imao istovremena izvješća tajnih razgovora između Šubašića, kralja Petra, jugoslavenskih partizana i britanskih nositelja moći na najvišim položajima. Sam Yarrow želio je utjecati na određivanje općih smjernica Šubašićeve vlade. A kao najjasniji odmak od Hullove doktrine, Cavendish Cannon otišao je tako daleko da je “predložio” članove Šubašićeva kabineta.⁵³

S jugoslavenske su strane stvari problematičnije. Šubašićev program bio je usmjeren na depolitiziranje pokreta otpora i njihovo podređivanje privremenoj vladi koja bi predstavljala i partizanske i jugoslavenske elemente odane kralju. Imajući na umu partizanske revolucionarne ciljeve, takav savez nije se mogao postići. Vidljivi rezultat Šubašićeva uspona bilo je otuđenje Srba, ne samo iz vlade, već i iz politike Saveznika. U praktičnom smislu, to je označilo konačni kraj “politike jedinstva” i veliki korak k političkom priznanju partizana. Ovaj je rezultat bio postignut u lipnju i srpnju 1944. kada je Šubašić, na sastancima na vrhu s Titom i zapadnim savezničkim vojnim dužnosnicima, prihvatio program AVNOJ-a i potčinjavanje svih pokreta otpora Titovu zapovjedništvu. Zauzvrat, osigurao je samo Titovo obećanje da će se sudbina monarhije ostaviti poslijeratnoj odluci Jugoslavena. Dojam u to vrijeme da je Šubašić bio samo “sporedni glumac” kojim su cinično upravljali zapadni Saveznici, vjerojatno je nepravedan. Čini se da je on imao određenu slobodu za neovisne poteze. Ali on je bio jedan nevjerojatno slab izbor s obzirom na okolnosti, ne previše spreman pronaći kompromis kako bi se prekinulo bratoubilačko ubijanje i naivno optimističan u svojim procjenama Titovih namjera.

Šubašićeva vlada nije, kako su je Srbi označili, bila “dogovor između dva Hrvata” ili “savez Tita i Mačeka”. Prije prvoga susreta s Titom na otoku Visu 13. lipnja, Šubašić je došao do talijanskoga Barija na prethodne razgovore s Tomom Jančikovićem, izaslanikom HSS-ova glavnoga tajništva u Zagrebu. Zastupajući njegovo mišljenje, Jančiković je jasno rekao da će HSS-ova domobranska vojska surađivati s partizanima “ne kao dio Titove vojske, već kao prosaveznička hrvatska vojna sila”.⁵⁴ Takav dogovor nije bio u suglasju s osobnom Šubašićevom idejom partnerstva HSS-a i partizana, niti je bio unutar njegove mogućnosti da ga postigne. Njegovi anglo-američki pristaše, iz vlastitih razloga, ponudili su Šubašića kao “kandidata jedinstva” i “dobrog Jugoslavena”, ali nisu bili pripremljeni naoružati neovisnu vojsku ili podupirati potencijalno separatističke ciljeve. Hrvati koji su slijedili Šubašića učinili bi to bez posebnoga priznanja i zaštite zapadnih Saveznika.

⁵³ File “Shepherd Project II”, NY-SI-PRO-17, Entry 160, RG 226, NARA.

⁵⁴ MacVeagh državnom tajniku, brzojav, 20. lipnja 1944., 800, Belgrade Post File, RG 84, NARA. Vidi isto u istome fasciklu Broad (Bari) Foreign Officeu (London), brzojav, 13. lipnja 1944.

Šubašićeva politika učvrstila je već otvoreni rascjep u redovima HSS-a. Na jednoj su strani bili oni koji su se priključili partizanima i bili voljni prihvatiti Tita kao svoga političkoga vođu. Disidenti iz HSS-a bili su predodređeni zauzeti položaje u Privremenoj vladi Tita i Šubašića, koja je stvorena u ožujku 1945., noseći tako auru kontinuiteta jugoslavenske tranzicije u komunizam. Sudbina promačekovskih Hrvata koji nisu prihvatili Tita uglavnom je izbjegla povjesničarima. Do sredine 1944. planovi za svrgavanje ustaškoga režima u Zagrebu već su dovoljno odmaknuli da su uključili ne samo domobranske zapovjednike, već i nezadovoljne unutar uskoga Pavelićeva kruga. Namjeravani puč, u svakome slučaju uzaludan, napušten je 24. kolovoza kada je Pavelić zapovijedio uhićenje glavnih urotnika. Neki su bili odmah ubijeni, drugi uhićeni pa ubijeni od ustaša prije nego što su napustili Zagreb u svibnju 1945.⁵⁵ Nebrojene tisuće "mačekovaca" ubili su partizanski eskadroni smrti koji su stvoreni nakon oslobođenja Hrvatske. Novija istraživanja dodaju ovome brojku od nekih 100.000 hrvatskih domobrana koje su masakrirali partizani sredinom svibnja nakon što su ih Britanci vratili s austrijske granice.⁵⁶ Ali barem je jedna nagrada izmaknula jugoslavenskim komunistima. Šestoga svibnja, tri dana prije no što su partizani ušli u Zagreb, Maček i njegova obitelj pobjegli su u Austriju gdje su pronašli sigurno utočište kod 7. američke armije. Mačekovo iznenadno pojavljivanje nakon što je godinama bio uhićen, izazvalo je određenu nelagodu u krugovima Saveznika. Britanski Foreign Office, bojeći se Titove reakcije, odbio mu je dati dopuštenje za put u London. Ali State Department je jasno poručio da se on smatra političkom izbjeglicom i da ni pod kojim okolnostima ne smije biti izručen novoj jugoslavenskoj vladi.⁵⁷

Zaključak

Članak je sažeti pregled složene teme. Ali i tako kratki pregled, nadam se, otkriva područja za plodno istraživanje. Sasvim sigurno, mjesto Hrvata u anglo-američkim razmatranjima posve je zanemareno u zapisima na engleskom jeziku. To vodi do nesretne potpore i srpskoj ratnoj promidžbi i poslijeratnoj komunističkoj povijesti koja pokazuje HSS kao duboko upletenu u ustašku politiku. Ponovno uključenje "hrvatskoga čim-

⁵⁵ Dokumenti o tzv. "puču Lorković-Vokić" nađeni su u papirima Siegfrieda Kaschea, njemačkog veleposlanika u Zagrebu od travnja 1941. do kraja rata. Vidi: National Archives Microfilm Publication T120, Records of the German Foreign Ministry, 1920-1945, roll 1025. Isto tako vidi: Bogdan KRIZMAN, *Ustaše i Treći Reich*, Zagreb 1983., Drugi svezak, 355.-360.

⁵⁶ Anthony COWGILL, *Interim Report on an Inquiry into the Repatriation of the Soviet Union and Yugoslavia from Austria in May 1945 and the Alleged "Klagenfurt Conspiracy"*, London 1988.

⁵⁷ Za dosje o Mačekovom bijegu vidi dosje POLAD-a citiran u bilješci 4. Mačekov osobni tajnik, Branko M. Pešelj ostavio je svoj vlastiti zapis. Vidi: Branko M. PEŠELJ, "S predsjednikom Mačekom u emigraciju", *Hrvatska revija*, München, Godište XX, Br. 4., prosinac 1970., 757.-811.

benika” u procjene anglo-američke politike prema Jugoslaviji dovodi također do zanimljivih rezultata. Jasno, isključiv naglasak na četnike i partizane, prevedeno Srbe i komuniste, zamaglio je ulogu drugih prosavezničkih, ali nesrpskih i antikomunističkih skupina i pojedinaca. Što se tiče britanske politike, istraživanje uloge Hrvata traži pomnije istraživanje unutarnjih odnosa u jugoslavenskim vladama u izbjeglištvu, njezinih struja i njihovih odnosa prema različitim vojskama otpora i savezničkim agencijama. Kada dođe vrijeme, istraživanje britanskih SOE/SIS dokumenata nesumnjivo će otkriti punu sliku pokreta otpora HSS-a. Američka politika, gledana s hrvatskoga gledišta, bitno je manje inertna nego što se to prije vjerovalo. Treba shvatiti odnose između agencija koji su se razvili između OSS-a i State Departmenta, a razmjerno fina granica koja je zbog više razloga bila dugo zamaskirana, ostala je neuhvatljiva istraživačima koji se ograničavaju samo na diplomatske izvore.

U širem smislu, gledajući izvan (i ispod) nesporazuma Tito-Mihailović, za Hrvate je ovo osvježavajući protulijek za popularne i politizirane prikaze savezničke jugoslavenske politike. Ona napose omogućava da se vidi kako je u svom osnovnom nastojanju - odlučnosti da se sačuva južnoslavenska zajednica - ta politika bila zapanjujuće žilava. Ono što su tražili anglo-američki nositelji moći nije bilo samo vojno savezništvo, već jugoslavenski savez na koji će se, kada se jednom naoruža, moći računati u očuvanju unije. Zapadni saveznici nisu napustili Mihailovića zato što je bio Srbin, već zato što je četnički pokret bio isključivo srpski u svome sastavu i ratnim ciljevima. Tita nisu poduprli zato što je bio komunist. Kako se pokazalo, partizanski narodnooslobodilački pokret bio je jedina sve-jugoslavenska koalicija na obzoru. I zato su hrvatski odnosi s Mihailovićem i mjesto HSS-a u partizanskom pokretu - teme koje su obično degradirane u bilješkama - pokazalo se, značajne za svestraniji uvid u savezničku politiku prema Jugoslaviji tijekom Drugog svjetskog rata.

Prijevod s engleskoga: Tvrtko Jakovina

SUMMARY

CROATIA AND THE WESTERN ALLIES DURING THE
WORLD WAR II

Superficial historical analysis can lead to the erroneous conclusion that during the World War II both the Americans and the British completely neglected the Croats who were not part of the Tito's partisan movement. More comprehensive analysis of the activities of the western intelligence services, especially the US Office of Strategic Services, shows that senior American officials seriously considered plans for the defection of the regular army of the Independent State of Croatia (NDH) from the Axis to the side of the Allies. Both the establishment of new exile Yugoslav government with Božidar Purić as prime minister and closing of the Yugoslav cultural centre in New York by Konstantin Fotić, the Yugoslav ambassador to the US, symbolized the growing Serb antagonism against the Croats. This only pushed Ivan Šubašić, the Croat representative in the exile government, into closer cooperation with the American intelligence services. The plan *Shepherd* considered sending Šubašić with a group of associates to Italy. From there they would establish ties with the elements of the Croat peasant party (HSS) who were active in Croatia and also with the partisans. The political influence of the Šubašić group would then help turn the regular NDH troops to defect to the Allies. This plan was never accomplished. Later the plan was changed and Americans played a leading role in bringing Šubašić in the post of the prime minister of the exiled Yugoslav government. Other posts in the government were also filled by men chosen by the Americans. This article gives a new insight into the relations of the US administration toward the Croats during the World War II period. Allied policy toward various political groups in Yugoslavia was much more complex than previously thought. According to the article American relations with HSS and its various factions are as important as American ties with communist partisans, Serb chetniks and the Yugoslav government in exile.